

στον περιορισμό της κατανάλωσης και της απόλαυσης με σκοπό την κάλυψη των αλλότριων αναγκών. Τον ίδιο σκοπό εξυπηρετεί η εντολή της ελεημοσύνης και της φιλανθρωπίας.

Στο Κοράνιο γίνεται λόγος για το δικαίωμα του φτωχού το οποίο θα πρέπει να εξασφαλίζουν όσοι έχουν περιουσίες, αλλά και το δικαίωμα επιβίωσης όχι μόνο του ζητιάνου που επαιτεί αλλά και εκείνου που ντρέπεται να το κάνει (51, 19). Ο καθένας οφείλει να αποφεύγει την ασωτεία και να αποδίδει όσα δικαιούνται οι συγγενείς, οι δυστυχημένοι και οι οδοιπόροι (17, 26).

4.3.3 Το ήθος του πολέμου

Ο πόλεμος στο Ισραήλ¹³⁷¹ είναι μέρος του σχεδίου της σωτηρίας του, γι' αυτό και χαρακτηρίζεται ως πόλεμος του Θεού (Α΄ Σαμ. 18, 27/25, 28/ Αριθμ. 21, 14). Οι πόλεμοι του Ισραήλ γίνονται στο όνομα του Θεού (Κρ. 7, 18/ Εξ. 17, 16) και στηρίζονται στη συνεργασία ανθρώπων και Θεού. Αυτός τους παρέχει πατρίδα, αλλά το Ισραήλ πρέπει να την κατακτήσει (Εξ. 23, 27-33). Μάλιστα προηγείται ο Θεός, που μάχεται από τον Ουρανό, και τα στρατεύματα προστρέχουν για βοήθειά του (Κρ. 20, 23). Η εικόνα του είναι εικόνα μαχητή (Ψαλμ. 73, 13 εξ./ 88, 10 εξ.), που ηγείται των πολέμων, διατάσσει την έναρξή τους και συντρίβει τους εχθρούς (Δαν. 7 και 8). Εξοντώνει όσους αντιστρατεύονται τα σχέδιά του (Δευτ. 7, 1 εξ.), απελευθερώνει βίαια το λαό του (Εξ. 3, 20/ 11, 4). Γενικά, οι πόλεμοι του Ισραήλ, επιθετικοί και αμυντικοί, είναι πόλεμοι του Θεού. Επομένως έχουν καθαρά θρησκευτικό χαρακτήρα και θα μπορούσαν να ονομάζονται ιεροί. Η πολεμική νίκη ταυτίζεται με τη θρησκευτική νίκη (Ψαλμ. 2/ 44, 4 εξ.). Δηλαδή η νίκη στον πόλεμο είναι ταυτόχρονα νίκη της πίστης στο Θεό. Όταν η τελευταία υποχωρεί τότε ο Θεός στρέφεται εναντίον του λαού του (Ησ. 1, 4-9), εξαπολύοντας επιδρομείς για να τον τιμωρήσουν (Ιερ. 4, 5-5, 17.6) ή αιχμαλωσίες, όπως εκείνη της Βαβυλώνας (Ιερ. 32, 1-24). Μέσα σε όλα αυτά συνειδητοποιείται ότι οι πόλεμοι είναι καρπός του μίσους και της αμαρτίας και θα υπάρχουν όσο κυριαρχεί η αμαρτία (Ψαλμ. 45, 10/ Ιεζ. 39, 9 εξ.).

1371. Ρ. ΑΛΜΠΕΡΤΣ, Η ιστορία της θρησκείας του Ισραήλ κατά τους χρόνους της Παλαιάς Διαθήκης, μτφρ. Π. Αντωνοπούλου, Αθήνα 2006, σ.163 εξ. από όπου και οι σχετικές Βιβλικές παραπομπές.

Από ένα σημείο και πέρα, οπότε η συμμετοχή στον πόλεμο δεν είναι υποχρεωτική, η συμβολή του Θεού έγκειται στην εμπέδωση της αλληλεγγύης μεταξύ των φυλών του Ισραήλ, στην παρακίνησή τους για στράτευση (Κρ. 5, 2.9), στην ανάδειξη αρχηγού του στρατεύματος και στον προσδιορισμό της τακτικής που αυτός έπρεπε να ακολουθεί.

Στην **Καινή Διαθήκη** όλα αλλάζουν. Δεν γίνεται πλέον λόγος για πόλεμο των όπλων εναντίον των εχθρών, αλλά για πνευματικό πόλεμο κατά του κακού στην πνευματική του διάσταση, του κοσμοκράτορα διαβόλου (Ματθ. 4, 1-11/12, 27 εξ. /Λουκ. 11, 18 εξ.). Βασικό όπλο σ' αυτόν τον πόλεμο είναι ο σταυρός του Χριστού (Ιωάν. 12, 31) και οι αρετές ως όπλα του φωτός (Α' Θεσ. 5, 8/ Εφ. 6, 11. 13-17). Στόχος η ειρήνευση με το Θεό και με τους συνανθρώπους (Λουκ. 2, 14/ Ιωάν. 14, 27/ 16, 33).

Στην Καινή Διαθήκη μακαρίζονται οι ειρηνοποιοί και όχι οι πολεμούντες για τον οποιοδήποτε λόγο (Ματθ. 5, 9). Η χρήση βίας είναι ασύμβατη προς την αγάπη και γενικότερα το ήθος του Χριστού, ο οποίος υπογράμμισε με την ευκαιρία της προσπάθειας του Πέτρου να χρησιμοποιήσει για άμυνα και προστασία της ομάδας των μαθητών το μαχαίρι, ότι η βία φέρνει βία (Ματθ. 26, 52-53). Όπου υπάρχει πόλεμος εκεί δεν έχει καμιά θέση ο Θεός της ειρήνης (Β' Κορ. 13, 11).

Στην **Ορθόδοξη Παράδοση** ο πόλεμος, όπως και κάθε άλλη διαμάχη, δεν έχει καμιά σχέση με το Θεό της αγάπης¹³⁷². Αντίθετα εχθρός της ειρήνης και πολέμιος της ομόνοιας των ανθρώπων και των εθνών είναι ο διάβολος, ο οποίος χρησιμοποιεί τον πόλεμο ως ισχυρό όπλο κατά των ανθρώπων¹³⁷³. Είναι καρπός της αμαρτίας και συνιστά αναγκαίο κακό¹³⁷⁴. Αξιολογείται δε ως παιδαγωγικό μέσο για όσους χρησιμοποιούν την ειρήνη για να αποχαυνώνονται και να αμαρτάνουν¹³⁷⁵. Γίνεται βέβαια διάκριση μεταξύ επιθετικού και αμυντικού πολέμου¹³⁷⁶ όχι όμως για να αιτιολογηθεί θεολογικά ο πόλεμος. Οι χριστιανοί προτιμούν να προσεύχονται παρά να στρατεύονται και να παίρνουν όπλα, γράφει ο Ωριγένης. Ο πατριωτισμός των χριστιαν-

1372. Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εις Φιλ. 3, PG 62, 286.

1373. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εις Εφ. 14, 1, PG 62, 101. Εις Β' Κορ. 2, PG 61, 402.

1374. Βλ. περισσότερα ΑΠ. Β. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, Κριτική Θεωρία και Κοινωνική λειτουργία της Θρησκείας, σ. 291 εξ.

1375. Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εις Ψαλμ. 2, PG 56, 34.

1376. ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΠΗΛΟΥΣΙΩΤΟΥ, Επιστ. 5, 386, PG 78, 1557c.

νών έγκειται περισσότερο στη συγκρότηση στρατοπέδου ευσεβείας¹³⁷⁷. Κατά μία άλλη άποψη βάρβαροι δεν έρχονται σε μια χώρα που φυλάσσει τις ευσεβείς παραδόσεις¹³⁷⁸.

Κατά τα άλλα, η Ορθόδοξη Παράδοση επιμένει περισσότερο στον πνευματικό πόλεμο κατά των δαιμονικών δυνάμεων και των ανθρωπίνων παθών (Βλ. Εφ. 6, 12 εξ.) που μπορεί να είναι εντατικότερος σε καιρούς πολέμου παρά ειρήνης. Σ' αυτό το πνεύμα είναι κατανοητή και η φράση του Μαξίμου του Ομολογητού «κρείσσον πόλεμος ειρήνης χωρίζουσες Θεοῦ»¹³⁷⁹.

Στο ερώτημα, τέλος, κατά πόσο ένας πόλεμος μπορεί να χαρακτηρίζεται με ορθόδοξους όρους ιερός και να πραγματοποιείται ως τέτοιος, η απάντηση είναι προφανώς αρνητική¹³⁸⁰. Ούτε ο Χριστιανισμός ούτε η Εκκλησία ούτε και ο ίδιος ο Χριστός είχαν ποτέ ανάγκη πολέμους για τη θεμελίωση και διατήρηση της πίστης και του χριστιανικού ήθους στην κοσμική πραγματικότητα. Αυτό φάνηκε από την πρώτη στιγμή, όταν ο Χριστός δεν συνέδεσε το σκοπό της σάρκωσής του με την απελευθέρωση της πατρίδας του από τους κατακτητές Ρωμαίους ή τη βίαιη εμπέδωση της διδασκαλίας του. Οι γνωστές σταυροφορίες και κάθε άλλη μορφή θρησκευτικού πολέμου στα λεγόμενα χριστιανικά κράτη δεν μπορούν να αιτιολογηθούν στην Ορθόδοξη Παράδοση είναι δε προϊόντα εκκοσμίκευσης και κρατικοποίησης και φυσικά εκτροπής του Χριστιανισμού από τη φύση και την αποστολή του.

Ο πόλεμος στο **Ισλάμ** έχει ιερό χαρακτήρα. Στρέφεται εναντίον όσων πολεμούν το Ισλάμ και τους μουσουλμάνους. Δεν θα πρέπει όμως να ξεπερνά τα όρια, γιατί τότε αξιολογείται ως παράβαση (2, 190).

Ο φόνος στο πλαίσιο του ιερού πολέμου προφανώς και επιβάλλεται γιατί θεωρείται δίκαιος πόλεμος και άρα εξαιρείται της εντολής του Κορανίου «μην αφαιρείτε ζωή» (17, 33). Όσοι πολεμούν το Ισλάμ πρέπει να εκτελούνται, να σταυρώνονται ή να ακρωτηριάζονται (5, 33), εκτός και αν μετανιώνουν (5, 34). Στην περίπτωση αυτή, αν δηλαδή μετανιώσουν, ακολουθούν την τακτική προσευχή και ελεούν, αφήνονται ελεύθεροι (9, 5). Γιατί ουσιαστικά πρόκειται

1377. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, Κατά Κέλσου 8, 73, PG 11, 1628bc.

1378. ΠΑΛΛΑΔΙΟΥ ΕΛΕΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Αποφθέγματα 9, PG 65, 285b.

1379. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Λόγος 37, PG 91, 905c.

1380. Βλ. περισσότερα ΑΠ. Β. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, Φανατισμός, Αθήνα 2012, σ. 134 εξ.

για αδέρφια στην πίστη (9, 11). Αν όμως παραβιάσουν τον όρκο και τη συμφωνία και χλευάζουν την πίστη του Ισλάμ τότε επιβάλλεται πόλεμος προς τους αρχηγούς της απιστίας (9, 11).

Ο ιερός πόλεμος στρέφεται εναντίον εκείνων που εκδιώκουν τους μουσουλμάνους από τον τόπο τους ή επιδιώκουν να τους κάνουν ειδωλολάτρες. Παύει όταν περάσει αυτός ο κίνδυνος και οι ειδωλολάτρες υποχωρήσουν (2, 193/ 8, 39) ή βρίσκονται σε κατάσταση ειρήνης (8, 61). Στην περίπτωση αυτή ο πόλεμος μπορεί να στρέφεται κατά των αδίκων και υπέρ των πάσης φύσεως αδικημένων (2, 193/ 4, 75).

Ο ιερός πόλεμος στρέφεται εναντίον όσων δεν πιστεύουν στο Θεό, θα παύσει δε όταν υποταχθούν (48, 16), πληρώσουν φόρο και ταπεινωθούν (9, 29). Αφορά και τους Εβραίους και τους χριστιανούς γιατί λάτρεψαν τους ραβίνους, τους ιερείς και το Μεσσία ως θεούς (9, 31), και επομένως δεν ακολουθούν την αληθινή πίστη του Ισλάμ (9, 29).

Σε άλλα ωστόσο χωρία του Κορανίου εκφράζεται μια αντιπολεμική διάθεση, όταν για παράδειγμα υπογραμμίζεται ότι η πειθώ πρέπει να γίνεται με ευγενικό τρόπο (16, 125) ή ότι όταν σε μια παρέα χλευάζονται τα ισλαμικά σύμβολα θα πρέπει ο πιστός να απομακρύνεται μέχρι να αλλάξει το θέμα συζήτησης (6, 68/ 4, 410), ή να παρατά ο πιστός εκείνους που δεν παίρνουν τη Θρησκεία στα σοβαρά και γοητεύονται από αυτόν τον κόσμο (6, 70), ή να παρακινεί χωρίς λογομαχίες να προσέλθουν στον ίσιο δρόμο της αλήθειας (22, 67). Εξάλλου ο Θεός μόνο γνωρίζει να καθοδηγεί, αφού γνωρίζει καλύτερα αυτούς που είναι για καθοδήγηση (28, 56).

Ο ιερός πόλεμος είναι κατ' ουσίαν ένας τρόπος διεκδίκησης και προστασίας των δικαιωμάτων του Θεού και ταυτόχρονα διατήρησης των εδαφών του Ισλάμ και ακόμη μέσο ισχυροποίησης της ισλαμικής κοινότητας.

Η συμμετοχή των πιστών στον αγώνα υπέρ της πίστεως συνιστά θεία προσταγή: «πολεμάτε υπέρ του Αλλάχ» (2, 244/ 9, 38). Συνιστά δε ιερό καθήκον, γιατί είναι αγώνας υπέρ της Θρησκείας του Ισλάμ (61, 11/ 9, 41). Όποιος ζητά ή προσπαθεί να τον αποφύγει με διάφορες προφάσεις είναι άπιστος, τον περιμένει τιμωρία και αλλαγή λαού εκ μέρους του Θεού (9, 39. 81). Όταν πεθάνει δεν τον σώζει καμιά προσευχή γιατί ήταν άπιστος (9, 81). Δεν υποχρεώνονται να λάβουν μέρος οι αδύνατοι, οι ασθενείς και οι στερούμενοι μέσων, αρκεί να είναι ειλικρινείς (9, 91).

Αυτός που πολεμά για την πίστη του πολεμά για τον εαυτό του και όχι για το Θεό που είναι ανενδεής (29, 6). Για χάρη του οφείλουν

να δαπανούν τα πλούτη τους (57, 10). Αυτός που δανείζει γενναία το Θεό του διπλασιάζει την αμοιβή (57, 11. 17/ 64, 17).

Όσοι πολέμησαν και έπεσαν στη μάχη θα ανταμειφθούν (4, 74/ 22, 58). Όσοι φονεύονται ή πεθαίνουν υπέρ της πίστεως θα έχουν άφεση αμαρτημάτων (3, 157). Όσοι δε αφήνουν τον τόπο τους χάρη του ιερού πολέμου δικαιούνται κατάλληλη κατοικία (16, 41). Ωστόσο όποιος σκοτώνεται για χάρη του Θεού αυτός στην πραγματικότητα δεν είναι πεθαμένος. Ζει στην παρουσία του Θεού (3, 169).

Ιερός χαρακτηρίζεται και ο πόλεμος εναντίον εκείνων που κατέχουν εξουσία εντός του Ισλάμ, αλλά παρεκκλίνουν από την ευθεία οδό¹³⁸¹.

Ο ιερός πόλεμος παύει κατά τους ιερούς μήνες (2, 217/ 9, 5).

Ο ιερός πόλεμος εξυπηρετεί τέλος την ενότητα της μουσουλμανικής κοινότητας, γιατί την οποία είναι όλοι υποχρεωμένοι ακόμη και να πολεμούν (2, 217).

Από τα λάφυρα του πολέμου, σύμφωνα με το Κοράνιο, το ένα πέμπτο ανήκει στο Θεό, στον απόστολό του Μωάμεθ, τα ορφανά, τους οδοιπόρους, τους απόρους, τους φτωχούς μετανάστες και τους δυστυχησμένους (8, 41/ 59, 7 εξ.).

4.4 Το ήθος της δικαιοσύνης

Οι Θρησκείες όμως ενδιαφέρονται και για την θεσμική απόδοση της δικαιοσύνης, καταδικάζοντας την κοινωνική αδικία.

Στην **Παλαιά Διαθήκη** ισχύει το Δίκαιο του Θεού (Δευτ. 4, 6 εξ.) που κρίνει όλη τη γη (Γεν. 18, 25). Συνδέεται δε το Δίκαιο με την δικαιοσύνη.

Η απόδοση της δικαιοσύνης συνιστά ένα διαρκές αίτημα, ιδιαίτερα την εποχή των Προφητών (Αμ. 5, 7. 24/ 6, 12/ Ησ. 5, 7. 16/ Ιερ. 4, 2/ 9, 23), και αφορά στους φτωχούς, τους αδύνατους και τους κατατρεγμένους (Εξ. 23, 6/ Ησ. 10, 2/ Ιερ. 5, 28/ Ιώβ 36, 6. 17). Βασικό τους σύνθημα: να κρίνετε και να ασκείτε δικαιοσύνη (Ωσ. 10, 12/ Ιερ. 22, 3 εξ.). Γι' αυτό και καταδικάζεται η δωροδοκία δικαστών (Δευτ. 23, 1-8/ Ησ. 5, 23/ Αμ. 2,6).

Η ύπαρξη του Δικαίου οφείλεται στο Θεό και ταυτίζεται με το Νόμο του (Δευτ. 4, 6 εξ.). Με το Δίκαιο εκφράζεται το θέλημα του Θεού. Οι Κριτές και οι άρχοντες οφείλουν να ασκούν με δικαιοσύνη τα καθήκοντά τους (Δευτ. 1, 16/ 16,18.20/ Λευ. 19, 15), επιπλέον δε

1381. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΥ, Ισλάμ, σ. 294.

να αποκαθιστούν το δίκιο των αθώων (Δευτ. 25,1/ Παρ. 17, 15), των πτωχών και των αδύνατων που δεν μπορούσαν από μόνοι τους να βρουν το δίκιο τους (Εξ. 23, 6/ Ησ. 10, 2/ Ιερ. 5, 28/ Ιώβ 36, 6). Οι Προφήτες ασκούν δριμύτατη κριτική στις αδικίες των Κριτών, στην πλεονεξία των αρχόντων, στην καταπίεση των φτωχών, και προειδοποιούν για επερχόμενες συμφορές (Αμ. 5, 7/ 6, 12/ Ησ. 5, 7.23/ Ιερ. 22, 13. 15).

Στην **Καινή Διαθήκη** το Δίκαιο αντικαθίσταται βαθμηδόν από το Ευαγγέλιο. Ο Χριστός παραπέμπει στην κρίση του Νόμου (Ματθ. 23, 23), αλλά περισσότερο επιμένει στο εσωτερικό του ανθρώπου, προβάλλοντας ως ρυθμιστή του Δικαίου τον χρυσού κανόνα συμπεριφοράς: 'Ο, τι επιθυμείτε να σας κάνουν οι άλλοι κάντε το και εσείς σ' αυτούς (Ματθ. 7, 12). Προπαντός προτείνει ως αντίδοτο του Δικαίου την αγάπη.

Αυτό παύει να ισχύει στην Καινή Διαθήκη, αφού η άσκηση της δικαιοσύνης συνιστά καθήκον της εξουσίας και των αρχόντων (Ρωμ. 13, 4). Ο Χριστός αρκείται στο να καταγγείλει τις αδικίες, τον φαρισαϊσμό, την ψεύτικη δικαιοσύνη και την υποκριτική τήρηση του Νόμου των θρησκευτικών αρχόντων (Ματθ. 23).

Και ο Χριστιανισμός καταδικάζει την διεφθαρμένη δικαστική εξουσία, όταν διαπιστώνει ότι ο αθώος τιμωρείται και ο ένοχος ξεφεύγει την τιμωρία¹³⁸².

Προπάντων αναφέρεται στην ίση μεταχείριση των πολιτών, υπογραμμίζοντας ότι τίποτε δεν παροξύνει περισσότερο το Θεό από την αδικία σε βάρος των φτωχών¹³⁸³. Έργο της εξουσίας είναι η διόρθωση των κακώς εχόντων, η καταστολή της αδικίας¹³⁸⁴. Οι νόμοι είναι γιατροί που σκοπεύουν στη πρόληψη κοινωνικών πληγών, για τους παραβάτες όμως γίνονται δήμιοι. Συνδυάζουν σωφρονισμό και εκφοβισμό. Στην περίπτωση αυτή δεν θεραπεύουν οριστικά το πρόβλημα αλλά το μεγαλώνουν¹³⁸⁵.

Και στο **Ισλάμ** η δικαιοσύνη κατέχει κεντρική θέση όχι μόνο στην αρετολογία του Ισλαμισμού (βλ. 5,8/ 7, 29/ 4, 58) αλλά ήταν σε όλες τις περιοχές της ανθρώπινης συμβίωσης, όπως είναι ο γάμος και η

1382. Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εις ασάφειαν...* 2, 6, PG 56, 183

1383. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Εις Ησ.* 1, 8, PG 56, 25.

1384. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Επιστ.* 124, PG 52, 678.

1385. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Εις την επίλυσιν της Χαναanaίας* 2, PG 52, 451. *Εις Ψαλμ.* 108, 6, PG 55, 288.

οικογένεια, το κράτος και η κοινωνία, η οικονομία, το εμπόριο (6, 152/ 11, 85/ 17, 35/ 55, 8) και φυσικά το Δίκαιο¹³⁸⁶.

Ο Θεός εντέλλεται τη δικαιοσύνη και ο πιστός οφείλει να τον μιμείται (7, 29/ 16, 90). Η δικαιοσύνη είναι πολύ κοντά στην ευσέβεια (5, 8). Όποιος δεν δικάζει με βάση τη βίβλο ή τις εντολές του Θεού είναι ασεβής (5, 49/4, 58). Ο Αλλάχ δεν έχει καμιά σχέση με το άδικο και παράνομο (5, 51). Αρνείται μάλιστα να καθοδηγεί άδικούς λαούς (6, 144). Είναι αυτός που θα δικάσει με δικαιοσύνη και αλήθεια (40, 20). Απαγορεύει την παρανομία και την αδικία (16,90), αγαπά τη δικαιοσύνη και την αμεροληψία (49, 9), ενώ τιμωρεί την αδικία (16, 85).

Το Κοράνιο επιμένει στον τομέα της δικαιοσύνης τόσο σε σχέση με τις καθημερινές δοσοληψίες όσο και με το θεσμό της δικαιοσύνης. Στην πρώτη περίπτωση πρέπει ο καθένας να εφαρμόζει το δίκαιο στο μέτρομα και το ζύγι, να μιλάει δίκαια (6, 152). Στη δεύτερη περίπτωση ο δικαστής είναι υποχρεωμένος να εκδίδει δίκαιες κρίσεις (6, 150).

Επίσης κανείς δεν μπορεί να φορτώνει ευθύνες δικές του στους άλλους, ούτε αν πρόκειται και για συγγενείς (35, 18). Όποιος προσέρχεται στο δικαστήριο ως μάρτυρας οφείλει να το κάνει με όρους δικαιοσύνης και όχι με εμπάθεια εναντίον των άλλων. Αυτό ταιριάζει άλλωστε στον ευσεβή. Η μαρτυρία πρέπει να γίνεται με φόβο Θεού γιατί εκείνος γνωρίζει τα πάντα, επομένως και την αλήθεια (5, 8). Εξάλλου και ο ίδιος λέγει την αλήθεια και οδηγεί στην αλήθεια (33, 4). Η μαρτυρία οφείλει να αληθεύει ακόμα ανεξάρτητα αν αναφέρεται στον ίδιο, τους συγγενείς του, ή σε πλούσιους και φτωχούς. Οφείλει επίσης να μην επηρεάζεται από τα πάθη, γιατί έτσι παρεκτρέπεται (4, 135). Με το ίδιο σκεπτικό οφείλουν να ενεργούν και οι δικαστές, έχοντας υπόψη ότι ο Θεός και ακούει και βλέπει τα πάντα (4, 58). Όποιος δεν δικάζει σύμφωνα με όσα ο Αλλάχ αποκάλυψε είναι άπιστος (5, 44), άδικος και παράνομος (5, 45. 47).

1386. Βλ. L. HAGEMANN, "Ethik/Moral", A. TH. KHOURY/ L. HAGEMANN/ P. HEINE (Hrsg.), ό.π., σ. 221.

4.5 Οικονομική Ηθική¹³⁸⁷

4.5.1 Το ήθος της εργασίας¹³⁸⁸

Και οι τρεις Θρησκείες αναφέρονται στην εργασία ως βασική ανθρώπινη δραστηριότητα, αλλά δεν οργανώνουν μια συστηματική διδασκαλία γι' αυτήν.

Η εργασία, ως μια χειρωνακτική ανθρώπινη δράση, είναι η πρώτη εντολή που έδωσε ο Θεός στον άνθρωπο τοποθετώντας τον στον Παράδεισο (Γεν. 2, 15) συνδυασμένη και με την εντολή για κυριαρχία και πλήρωση ολόκληρης της γης (Γεν. 1, 28/ 9, 1. 7). Τον προίκισε γι' αυτό με σοφία, σύνεση και επιστήμη ώστε να επεξεργάζεται τα πολύτιμα ορυκτά και άλλα χρήσιμα προϊόντα της γης, να κτίζει αρχιτεκτονικά τα οικοδομήματά του και γενικά «εργάζεσθαι κατά πάντα τά έργα» (Εξ. 31, 3). Επομένως συνιστά αρχέγονο συστατικό τόσο της ανθρώπινης φύσης (Δευτ. 5, 13) όσο και στοιχείο της σχέσης του ανθρώπου προς το φυσικό του περιβάλλον. Ό,τι συνέβη μετά την πτώση δεν αφορά την εργασία καθεαυτή αλλά τον τρόπο και τα αποτελέσματά της για τον εργαζόμενο άνθρωπο. Γίνεται κοπιώδης και αναποτελεσματική, ενώ διαφαίνεται ο βιοποριστικός της χαρακτήρας (Γεν. 3, 17 εξ.). Ταυτόχρονα χρησιμοποιείται ως εργαλείο εκμετάλλευσης των συνανθρώπων είτε λόγω της στέρησης του μισθού (Ιερ. 22, 13) είτε λόγω της άδικης φορολογίας (Αμ. 5, 17), είτε λόγω του αναγκαστικού της χαρακτήρα, όταν επιβάλλεται από εχθρούς (Β' Βασ. 12, 31) ή από τους οικείους άρχοντες (Α' Βασ. 8, 10-18), είτε της καταδίκης σε εργασία, όπως γίνεται με τους δούλους (Σειρ. 33, 25-29).

Σε κάθε περίπτωση επιβάλλεται η αυθημερόν απόδοση του μισθού στους εργάτες (Λευ. 19, 13) και καταδικάζεται η εκμετάλλευση από τους εργοδότες (Δευτ. 24, 14 εξ./ Ιερ. 22, 13).

Λόγω του κοπιώδους χαρακτήρα της, από το πρωί μέχρι το βράδυ (Ψάλμ. 103, 23/ Σειρ. 7, 15), επιβάλλεται αργότερα η αργία, η

1387. KL. STOSCH, *Wirtschaftsethik interreligiös*, Paderborn 2014. Ιδιαίτερα το I. NASSERY, "Grundlagen des islamischen Finanzwesens und der islamischen Wirtschaftsethik", σ. 71 εξ.

1388. Για την εργασία από πλευράς Ηθικής των Θρησκειών βλ. μεταξύ άλλων M. KLOECKER/ U. TWORUSCHKA (Hrsg.), *Ethik der Religionen*, Bd 2, Arbeit, München/ Göttingen 1985.